

כהרגלי, אני מנצל במה זאת להביע את דעתי בקשר לנושאים אקטואליים בתכנון. הפעם, אני מתייחס למקרה שלדעתי שווה דיון, בהעלותו שאלות נוקבות על מעמד המתכנן בארץ ודילמות הנובעות מכך לגבי האתיקה המקצועית.

מקרה מגרון: סוגיות שעולות מחוות דעת מקצועיות-תכנוניות

לפני כמה חודשים התכנון עלה לכותרות בתקשורת, וזאת בניסבות קצת מיוחדות: לא דווח על תכנון פרויקט מוצלח או על עיכוב מיזם הודות לבירוקרטיה תכנונית. ההקשר היה מחלוקת פוליטית סביב לעתיד של מאחז בהתנחלות הגדולה מגרון, שלפי פסיקת בית משפט היה מיועד לפינוי. בדיון שהתנהל על של המתווה המוצע למהלך הפינוי, חוות דעת מקצועית של מנהל לשכת התכנון של המנהל האזרחי הביעה דעה שלילית על יישומתו. כדאי להעיר על חוות דעת זאת שהמנהל האזרחי הוא הרשות האחראי תכנונית-סטטוטורית על הנושא הנידון.

מאחר שחוות דעת זאת לא תאמה לרוח הדרג המדיני, התבקשה דעה מקצועית שנייה מהמתכננת בינת שוורץ, שהתמנתה לא מכבר להיות ראש מנהל התכנון במשרד הפנים, אף כי פורמאלית הנושא מעבר לתחום טיפול משרדה היות וחוקי התו"ב - התכנון הסטטוטורי - אינם חלים מעבר ל"קו הירוק". אולי להפתעת הדרג המדיני, חוות הדעת המקצועית שלה תמכה בדעה השלילית שמסרה לשכת התכנון של המנהל האזרחי.

יותר מאוחר, אחרי שהיא התבקשה לעיין מחדש במידע ולחשוב שוב על ההשלכות של דרכי פעולה חלופיות, בינת שוורץ תיקנה את חוות דעתה וקבע שהמתווה המוצע בכל זאת ישים בהסתכלות מקצועית. כפי שהיא צוטטה בעיתונות, היא נימקה את השינוי בעמדתה בהערכה חדשה ויותר מושכלת של הנושא לאור מידע נוסף שהובא לידיעתה. לעומת זאת, רבים סברו שלחץ פוליטי (בעיקר של שר הפנים הממונה על מנהל התכנון) היה הגורם המכריע לתיקון בחוות דעת המקצועית שלה.

מקרה זה זכה לסיקור יוצא דופן (לנושא תכנוני) בתקשורת והפנה עלינו את הזרקורים הציבוריים. הוא שווה גם את תשומת לבנו כמעורר כמה סוגיות חשובות הנוגעות למעמד המתכננים ולאתיקה המקצועית שלהם.

בתורת התכנון (שאמורה להתוות את הכשרתנו והפרקטיקה שלנו כמתכננים) יש שתי אסכולות שונות שיכולות להשפיע על התיחסותינו לסוגיות אלו. אסכולה אחת (השולטת בעיקר בארה"ב ובעלת השפעה בעולם דובר אנגלית) רואה בתכנון בעיקר מעשה פוליטי ("planning is politics"); לא כמקצוע המושתת על מידע טכני-מדעי אלא כעיסוק בהתוויית החלטות ציבוריות על פי שיקול מוסרי. לצטט את John Friedmann, הגורר של אסכולה זאת: "planning is social practice...moral".

"action in the public realm". האסכולה השנייה, שרווחת יותר באירופה וייתכן גם כאן, מכירה בהדדיות בין פוליטיקה ותכנון, אך מגדירה את תכנון המרחב כעיסוק מקצועי התובע שילוב של תבונה פוליטית עם מומחיות וידע מקצועי.

באסכולה הראשונה מעמד המתכנן אינו רלוונטי בכלל, כי היא לא מגדירה את התכנון כמקצוע – אדרבה, היא מתנגדת עקרונית להיבט המעמדי שידע ומומחיות מקנים כביכול למתכנן המקצועי. אך גם לפי אסכולה זאת המקרה הנידון עלול להעלות דילמה אתית-מקצועית. כאן הדילמה טמונה בהתנגשות שעולה לכאורה בין האחריות הפוליטית של המתכנן (שתובעת יישור קו עם הממונה הפוליטי) ואחריותו החברתית-מוסרית, שדורשת הבעת דעתו לפי שיקול דעתו ומצפונו האידיאולוגי-פוליטי-ציבורי-מקצועי. אמרתי "לכאורה" כי ייתכן שבמציאות של מקרה זה, הניגוד המשוער בין הצו הפוליטי והמצפון האישי כלל לא הייה קיים.

האסכולה השנייה, שמגדירה את התכנון כמקצוע, רואה במעמד המתכננים סוגיה חשובה שקובעת את מערכת היחסים בינם (כדרג מקצועי) לבין הדרג הפוליטי הממונה עליהם. המעמד המקצועי של המתכננים גם מטיל עליהם (לפי אסכולה זאת) חובות אתיות מוגדרות, אשר יכולות להעלות דילמות קשות כאשר עיקרון אחד מתנגש עם שני. האתיקה המקצועית מטילה על המתכנן אחריות כלפי שלושה צדדים: עמיתיו-חבריו למקצוע (שאינה שייכת לעניין בדיון שלנו), המזמין-מעסיק שלו, ולעניין הציבורי או תקנת הציבור. כאן המקרה הנידון מעלה שאלה: האם תיקון חוות הדעת ביטא את התגובה לדילמה אתית הכרוכה (לכאורה) בניגוד בין שני עקרונות: האחראיות כלפי המעסיק במישרין, והחובה לפעול לטובת העניין הציבורי הרחב.

מעמד המתכנן שונה בארצות וחברות שונות, בהתאם להבדלים תרבותיים, משפטיים ומוסדיים. ארה"ב אולי בקצה אחד, בה התכנון המרחבי בקושי מוכר כמקצוע בכלל (הרישום נהוג רק במדינות בודדות) ומעמד המתכנן כפקיד אחראי במערכת השירות הציבורית רופף. בריטניה בודאי בקצה השני: מקצוע תכנון העיר והאזור (Town & Country Planning) מוכר וממוסד היטב, ומעמד המתכנן בשירות הציבורי (בתור planning official בממשל המקומי) מוסדר לחלוטין. עד כדי כך שעל פי התקנים התקפים הפוליטיקאים מקבלי ההחלטות התכנוניות חייבים בנימוק פורמאלי לפרוטוקול כאשר הם מקבלים החלטה אשר נוגדת את ההמלצה המקצועית של המתכנן האחראי.

בארץ מעמד המתכנן רחוק מהמופת הבריטי, וכמעט שלא מוסדר באופן משפטי-מוסדי. הסייג היחיד לקביעה זאת הוא מעמד המתכננים כפקידים אחראיים המעוסקים בשירות הציבורי (בשילטון המקומי ובמוסדות התכנון של המדינה), שמוסדר על פי החוק המנהלי ותקנון שירות המדינה. כללים אלו חלים, אם כן, על מעמד המתכננות המשמשות ראש מנהל התכנון, וגם אם מעמדה אינו כמו זה של מקבילה הבריטי, הם מקנים לה מידה לא מבוטלת של אחריות ועצמאות בתחומה המקצועי.

לכן, מקרה זה של תיקון של חוות דעת מקצועית של מתכנן אחראי במוסד תכנון מעלה כמה שאלות נוקבות. אם התיקון נעשה באופן ספונטני עקב שיקולים מקצועיים מוצדקים, מה זה אומר על איכות ההתנהלות המקצועית של מגיש שתיחות הדעת – המקורית והמתוקנת? במבט ראשון, ניתן לראות טעם לפגם בעריכת חוות דעת מקצועית שהצורך לתקן אותה התעורר תוך

זמן קצר. מצד שני, אין לדרוש שלמות מאף אדם – גם לא מבעל מקצוע – ומותר לו לטעות (אם הטעות לא גורמת לנזק משמעותי). אדרבה, שומה על בעל מקצוע אחראי להודות בטעות מיד שהיא נודעת לו, ולתקן אותה פן יגרם לנזק בלתי הפיך.

אם עריכת חוות הדעת המתוקנת לא הייתה ביוזמה העצמאית של המתכנן, אלא עקב השפעות חיצוניות כל שהן, מתעוררות שאלות אחרות. שאלה אחת תוהה על המעמד של המתכנן, ובאיזה מידה מעמדו המקצועי מחסן אותו בפני לחצים חיצוניים בלתי נאותים? טמונות בשאלה זאת סוגיות אחרות שקשורות לדילמות האתיות שהוזכרו לעיל. לפי פירוש אחד של מעמד מקצועי תקין ואתיקה מקצועית נכונה, השפעה פוליטית של הדרג המדיני על פיקודיו המקצועיים לגיטימית וסבירה, ואין פגם במעשה של פקיד מקצוען שמגיב בחיוב להתוויית הממונה הפוליטי – גם כאשר היא לא עולה בקנה אחד עם שיקוליו המקצועיים. פרוש זה מבטל, אם כן, את הדילמות האתיות שעלולות לעלות עקב התנגשות עקרונות נוגדים.

פירוש שונה של משמעות המעמד המקצועי גורס אחרת. לא כמו הקודם, כן יש לראות טעם לפגם בהפעלת השפעה פוליטית של ממוניו על מתכנן, להתוות את מסקנותיו שנגזרות משיקולים מקצועיים. על פי פירוש זה, תופעה זאת מעידה על חולשת מעמד המתכנן בהיעדר יכולתו להגן עליו בפני לחצים פוליטיים. גישה זאת גם רואה בהיענות המתכנן להשפעות חיצוניות פסולות כשל מוסרי חמור. הכשל נגזר מפתרון מוטעה של הדילמה האתית הכרוכה בניגוד בין עקרונות שונים: כאן המתכנן העדיף את העקרון של אחראיות כלפי המעסיק לעומת העקרון המחייב פעולה מקצועית לטובת העניין הציבורי.

הערה לסיום: כתבה זאת אינה תחקיר המתיימר לגלות מידע חדש או עובדות לא ידועות – העובדות היחידות עליהם הכותב אחראי הן מציאות שלוש חוות הדעת המקצועיות שנוכרות לעיל. הכתבה גם לא מתארת את התנהלות המעורבים במקרה או מעריכה את מניעיהם המשווערים. לכן לא נעשה כל נסיון "עיתונאי" אחראי לאמת עובדות או לקבל תגובות מהשחקנים הראשיים במקרה מגרון. הכתבה מעלה את המקרה כמטפורה על מנת לדון בכמה סוגיות תכנוניות הנגזרות ממנה. אלו כוללות שאלות נוקבות על מעמד המתכנן ועל האתיקה המקצועית שלנו, והמטרה אינה לספק תשובות אלא להעלות את מודעותנו לכמה מהבעיות שטמונות בפרקטיקה שלנו כמתכננים.

א. אלכסנדר

